

แหล่งใต้ (12)

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ¹

วันนี้เรามา “แหล่งใต้” กันถึงผลไม้รสอร่อย มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เพราะมีวิตามินซีมาก ราคา ก็ไม่แพง ถ้านำมาคั้นเป็นน้ำก็จะใช้ดื่มได้รสชาติอร่อย ชื่นใจ ผลไม้ที่ว่านี้ก็คือ “ส้ม”

คำว่า “ส้ม” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 หน้า 1124 กล่าวว่าเป็นคำนาม หมายถึง ชื่อไม้พุ่มหรือต้นไม้ขนาดเล็กหลายชนิด ใบ ดอก และผิวผลมีต่อมน้ำมัน กลิ่นฉุน ผลรสเปรี้ยว หรือหวาน กินได้ เช่น ส้มโอ ส้มจุก ส้มเขียวหวาน ส้มเกลี้ยง ส้มเซ้ง ส้มโชกุน ฯลฯ ส่วนมากจะมีคำว่า “ส้ม” นำหน้า แต่ถ้าตามหลังคำว่า “ส้ม” มีคำว่า “มะ” ตามมา ต้องตัดคำว่า “ส้ม” ออก เช่น

ส้มมะนาว	เหลือเพียง	มะนาว
ส้มมะกรูด	เหลือเพียง	มะกรูด

แต่ในภาษาถิ่นใต้ ถ้าผลไม้จำพวกนี้มีคำว่า “มะ” อยู่ข้างหน้าคำ ต้องตัดคำว่า “มะ” ออก แล้วเติมคำว่า “ส้ม” เข้าข้างหน้าคำนั้น เช่น

มะนาว	เป็น	ส้มนาว
มะกรูด	เป็น	ส้มกรูด
มะม่วง	เป็น	ส้มม่วง
มะขาม	เป็น	ส้มขาม
มะยม	เป็น	ส้มยม
มะมุด	เป็น	ส้มมุด

มะปริง	เป็น	ส้มปริง
มะปราง	เป็น	ส้มปราง
มะพุด	เป็น	ส้มพุด
มะเฟือง	เป็น	ส้มเฟือง

แต่ต้นไม้บางชนิดถึงไม่มีคำว่า “มะ” อยู่ข้างหน้า แต่ถ้านั้นมีรสชาติเปรี้ยว ภาษาถิ่นใต้ยังแถมใช้คำว่า “ส้ม” นำหน้าก็มี เช่น ระกำ เป็น ส้มกำ หรือชะมวง เป็น ส้มมวง

เป็นที่น่าสังเกตในภาษาถิ่นใต้ คำว่า “ส้ม” จะใช้เติมหน้าคำเรียกต้นไม้หรือผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวเป็นหลัก

คำว่า “ส้ม” ที่เป็นคำนาม ในภาษาถิ่นใต้ ยังใช้ในกรณีที่เป็นคำใช้ประกอบหน้าชื่อพรรณไม้หรือของกิน (อาหาร) ที่มีรสเปรี้ยว เช่น

“ส้มกุ่ม” เป็นคำนาม หมายถึง ของกินชนิดหนึ่งทำด้วยกุ่ม ใช้หมักด้วยข้าวสุก เกลือและกระเทียม มีรสเปรี้ยว บางที่เรียก “กุ่มส้ม” (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 หน้า 1125) ไม่ทราบจะตรงกับ “กุ่มส้ม” ของภาคใต้หรือเปล่า เพราะกุ่มส้มของภาคใต้จะใช้กุ่มหมักด้วยเกลือผสมน้ำตาล ไม่ใส่ข้าวสุกแต่มีรสชาติเปรี้ยวเหมือนกัน

“ส้มจูน” เป็นคำนาม หมายถึง ของกินชนิดหนึ่ง ใช้มะม่วงดิบ มะยมดิบ ยำกับกุ่มแห้ง ใต้

¹ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

น้ำปลา น้ำตาล บางทีนำไปตากแดด “ส้มลิ้ม” ก็เรียก อาหารแบบนี้ทางภาคใต้ไม่น่าจะมีเพราะผมไม่เคยเห็น (จังหวัดใดทางปักยี่ได้มีก็กรุณาบอกมาด้วยนะครับ ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กันบ้างนะครับ)

“ส้มแผ่น” เป็นค่านาม หมายถึง มะม่วงสุกที่กวนแล้วแผ่เป็นแผ่นบางๆ “ส้มลิ้ม” ก็เรียกแบบนี้ทางภาคใต้เราก็มี เรียกกันว่า “มะม่วงกวน” ท่านผู้อ่านคงเคยทำหรืออย่างน้อยก็คงเคยรับประทานนะครับ

“ส้มตำ” เป็นค่านาม หมายถึง ของกินชนิดหนึ่ง เอาผลไม้มีมะละกอ เป็นต้น มาตำผสมกับเครื่องปรุงมีกุ้งแห้ง กระเทียม พริก มะนาว น้ำตาล เป็นต้น มีรสเปรี้ยว บางท้องถิ่นเรียก “ตำส้ม” ก็มี อาหารชนิดนี้แม้จะเป็นอาหารอีสานแต่ชาวปักยี่ได้เราก็ชอบ ชอบ ยิ่งถ้าได้กินกับข้าวเหนียวร้อนๆ ไก่ย่างซักไม้สองไม้ก็ยิ่งแซ่บอีหลี เด้อ (แหม..... แหม.....ซี้ด.....)

นอกจากนี้ภาษาถิ่นใต้ยังใช้คำว่า “ส้ม” ใช้เติมเข้าข้างหลังชื่ออาหาร เพื่อแสดงว่าอาหารหรือของกินเหล่านั้นมีรสเปรี้ยว เช่น กุ้งส้ม แกงส้ม แดงส้ม หมกั่วส้ม ปลาส้ม ปลาต้มส้ม เป็นต้น

ยกเว้น คำว่า “โมงส้ม” แม้จะมีคำว่า “ส้ม” ประกอบข้างหลัง แต่ ขอโทษครับ “โมงส้ม” มิใช่ของกินที่มีรสเปรี้ยวนะครับ เพราะคำว่า “โมงส้ม” ในภาษาถิ่นใต้ แถวจังหวัดพัทลุง สงขลา และนราธิวาส “โมงส้ม” หมายถึง “ก้น” คือ ส่วนท้ายของลำตัวหรือปลายกระดูกสันหลังที่สุดลงมาข้างล่าง ลองคลำดูแล้วจะทราบขอรับ

คำว่า “ส้ม” ยังทำหน้าที่เป็นคำวิเศษณ์ได้อีกด้วย ซึ่งจะมีความหมายว่า เปรี้ยว ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) แกงเท่นี้สาวอ้อบูดแล้ว เพราะน้ำแกงไว้สีก็อ้อออกรสส้มแล้ว
(ทก.) แกงกะทินี้สงสัยว่าจะบูดแล้ว

เพราะน้ำแกงไว้สีก็จะออกรสเปรี้ยวแล้ว

2. (ทต.) แกงส้มนี้ผมว่ายังไม่ค่อยอ้อส้ม
หลาย

(ทก.) แกงส้มนี้ผมว่ายังไม่ค่อยจะเปรี้ยวเลย

3. (ทต.) ยำปลาตุกฟูอย่าให้ส้มมากแรง
ผมไม่ชอบ

(ทก.) ยำปลาตุกฟูอย่าให้เปรี้ยวมากนัก
ผมไม่ชอบ

คำว่า “ส้ม” ถ้าเขียนไม่ย้มกเติมเข้าไป เป็น “ส้มๆ” ก็จะกลายเป็นคำซ้ำ คืออ่านออกเสียงซ้ำอีกครั้งหนึ่ง จะอ่านได้ว่า “ส้ม ส้ม” เป็นคำวิเศษณ์ มีความหมายว่า ฝืดๆ ฝืดๆ หรือไม่เต็มเต็งก็คล้ายๆ กับจะบ้านั้นแหละครับ

ดังประโยคที่ว่า

1. (ทต.) น้องบ่าวนี้แลอยู่ส้มๆ ทำไรไม่
ค่อยอ้อเหมือนเพื่อน

(ทก.) น้องชายคนนี้ดูท่าทางแปลกๆ ทำอะไรไม่ค่อยจะเหมือนคนอื่นเขา

2. (ทต.) เขาเป็นคนส้มๆ แหลงใหลเอา
แน่เอาอนไม่ได้

(ทก.) เขาเป็นคนฝืดๆ ฝืดๆ พุดอะไรเอาแน่เอาอนไม่ได้

3. (ทต.) หน้าตาเขาแลหล่อดี เสียหืด
เดียวเท่าเขาแลส้มๆ ไปสักหืด

(ทก.) หน้าตาเขาก็หล่อดี เสียหืดเดียวที่เขาดูไม่เต็มเต็งไปสักหน่อย

ระวังนะครับทำอะไรก็อย่าให้มันแปลกๆ นะครับ ประเด็นคนอื่นจะมองคุณเป็นคน “ส้มๆ” เข้าให้

ชะ

ตอนนี้เรามารู้จักกันถึงเรื่องภาษาชะใต้ของกันบ้าง คนไทยเราฉลาดมากในการปรับใช้วัฒนธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาดัดแปลงให้เกิด

ประโยชน์ใช้สอย ภาษาชนนี้คนไทยนิยมใช้กันมาตั้งแต่โบราณกาลตราบนานกระทั่งทุกวันนี้ แต่เดิมนั้นความสำคัญของมันค่อนข้างจะลดน้อยลงไปตามยุคสมัย ภาษาชนชนิดนี้สานด้วยวัสดุต่างๆ มีลักษณะโปร่ง สำหรับใส่สิ่งของ มีรูปร่างต่างๆ บางชนิดมีหูหิ้ว บางชนิดไม่มีหูหิ้ว ภาคกลางเรียกว่า “ตะกร้า” แต่ชาวปักกิ่งได้เรียกภาษาชนชนิดนี้ว่า “ชะ”

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) แม่ไปอยู่ในชะ ไซ้ๆ มาเส้าหน่วย
(ทก.) แม่ไปอยู่ในตะกร้า ไซ้ๆ มาสี่ห้าใบ
  2. (ทต.) แม่เอาเสื้อผ้าที่ซักแล้วใส่ไว้ในชะ
(ทก.) แม่เอาเสื้อผ้าที่ซักแล้วใส่ไว้ในตะกร้า
  3. (ทต.) ชะนี้ไม่ไร้ไซ้หาไม่หูหิ้ว
(ทก.) ตะกร้านี้ไม่ทราบทำไม ไม่มีหูหิ้ว
- ตอนนี้แฉะๆ ที่บ้านของคุณยังเห็นมีคนเขาใช้ “ชะ” เป็นภาชนะใส่ของอยู่บ้างหรือเปล่า ครับ

ขนมชนิดหนึ่ง ชาวจีนจะใช้เป็นขนมหลัก คือ เป็นขนมบังคับที่จำเป็นจะต้องใช้สำหรับไหว้เทพเจ้าและเซ่นวิญญาณบรรพบุรุษในวันตรุษจีน จะขาดไม่ได้ก็คือ ขนมเซ่ง ทุกท่านคงรู้จักกันดีนะครับ ขนมเซ่งทำด้วยแป้งข้าวเจ้าละลายผสมกับน้ำตาลไม่ให้เหนียว นำไปหยอดลงในเซ่งที่ทำเป็นกระทงด้วยใบตอง ปัจจุบันอาจทำด้วยแผ่นพลาสติกใส แล้วนำไปนึ่งให้สุก เสร็จแล้วก็นำไปไหว้เจ้าพร้อมด้วยขนมเทียน หมู เห็ด เป็ด ไข่ ปลา บะหมี่ หรืออะไรก็ได้ที่คิดว่าเทพเจ้าน่าจะชอบ หลังจากไหว้เสร็จลูกหลานก็นำอาหารหวานคาวมากินกัน โดยเฉพาะขนมเซ่งนี่กินอร่อย กินได้นาน เพราะรสชาติอร่อย ทั้งหวานทั้งมันและเหนียวเคี้ยวได้นานแล้วเรียกชื่อขนมตามภาษาชนที่รองรับเป็นกระทง รูปร่างคล้าย

เซ่งว่า “ขนมเซ่ง” แต่ชาวปักกิ่งได้เรียกขนมชนิดนี้ว่า “หนมชะ” เพราะฉะนั้น “ชะ” ที่แปลว่า ตะกร้านั้นมาตรงนี้ต้องบอกว่า “ชะ” ในภาษาถิ่นได้ยังแปลว่า “เซ่ง” ได้อีกด้วย

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) หนมชะนี้เขานิยมทำกันในเทศกาลตรุษจีน
(ทก.) ขนมเซ่งนี้เขานิยมทำกันในเทศกาลตรุษจีน
  2. (ทต.) เขาเอาแป้งผสมกับน้ำผึ้ง ใสลงในโงงเอาไปนึ่งกลายเป็นหนมชะ
(ทก.) เขาเอาแป้งผสมกับน้ำตาล ใสลงในกระทงเอาไปนึ่งกลายเป็นขนมเซ่ง
  3. (ทต.) ผมชอบกินหนมชะที่ตากแห้งเอามาฝานเป็นแว่น ชุบไข่แล้วทอด
(ทก.) ผมชอบกินขนมเซ่งที่ตากแห้งเอามาฝานเป็นแว่น ชุบไข่แล้วทอด
- สรุปว่า คำว่า “ชะ” ที่เป็นคำนาม ในภาษาถิ่นได้ใช้ได้ทั้งในความหมายว่า “ตะกร้า (ที่ไม่มีหู)” และแปลว่า “เซ่ง” (ในกรณีที่ใช้เป็นชื่อขนม เรียกว่า ขนมเซ่ง) แต่ในภาษากลาง คำว่า “ชะ” ที่เป็นคำนาม ไม่มีใช้ครับ

ที่นี้ถ้า “ชะ” เป็นคำกริยา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 หน้า 351 หมายความว่า ทำให้สิ่งที่ติดอยู่หลุดไปหรือหมดไปด้วยน้ำหรือชำระล้างด้วยอาการคล้ายคลึงเช่นนั้น ซึ่งในความหมายนี้ ในภาษาถิ่นได้ก็นำมาใช้เช่นกัน

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) พยาบาลเอาน้ำยามาชะแผลให้คนเจ็บก่อนทำแผล
(ทก.) พยาบาลเอาน้ำยามาชำระแผลให้คนเจ็บก่อนทำแผล
2. (ทต.) ตัวเอาน้ำชี้กรามาชะโคลนนี้

เท่าใดก็ไม่หมด

(ทก.) คุณเอาน้ำคร่ำมาล้างโคลนนี้
เท่าไรก็ไม่หมด

ชาวปักยได้ยังใช้คำว่า “ชะ” เป็นคำกริยา
ในความหมายว่า เชะ คือ ทำให้กร่อนหรือร่อยหรอ
เข้าไปทีละน้อย

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) น้ำท่วมคราวนี้ชะจนหลังโหะ
ไปปราสา

(ทก.) น้ำท่วมคราวนี้เชะจนตลิ่งพัง
ไปมาก

2. (ทต.) น้ำป่าชะบ้านหลังนี้แค่อีโหะแล้ว

(ทก.) น้ำป่าเชะบ้านหลังนี้จนจะพัง
แล้ว

คำว่า “ชะ” ในภาษาถิ่นใต้ที่เป็นคำกริยา ยัง
มีความหมายว่า กระจาย หรือ ดิ่ง ได้อีกด้วย ดังใน
ประโยคที่ว่า

1. (ทต.) แม่ค้าโลกชะสร้อยเท่หน้าบ้าน
แรกเช้า

(ทก.) แม่ค้าถูกกระจายสร้อยที่หน้า
บ้านเมื่อเช้านี้

2. (ทต.) เชือกนี้เียดหืดเดียว ผมชะ
หนอย ๆ กำขาดแล้ว

(ทก.) เชือกนี้เล็กนิดเดียว ผมดิ่ง
เบา ๆ ก็ขาดแล้ว

คำว่า “ชะ” ในภาษาถิ่นใต้มีใช้ได้มากมาย
หลายหน้าที่และหลายความหมายดีนะครับ และนี่
คือความงามของภาษานั้นเอง จริงมีขอรับ

สา - สาสา

คำว่า “สา” ในภาษาถิ่นใต้ คำนี้มาจาก
คำว่า “ประสา” ในภาษากลางซึ่งในพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 บอกว่า เป็น

คำนาม แปลว่า วิสัยที่เป็นไป แต่คำว่า “สา” เป็น
คำที่ออกเสียงกร่อนเสียงหรือกร่อนพยางค์มาจากคำ
ว่า “ประสา” ก็เลยกลายเป็น “สา” แล้วภาษาถิ่น
ใต้ใช้เป็นคำนาม แปลว่าประสาอย่างหรือธรรมเนียม
ได้ด้วยครับ

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) เขาอยู่อย่างยากลำบากตามสา
จนของเขา

(ทก.) เขาอยู่อย่างยากลำบากตาม
ประสาจนของเขา

2. (ทต.) แปะแกหลงตามสาเงินของแก
คือ หลงไม่ค่อยซัด

(ทก.) อ่าแปะแกพูดตามอย่างเงินของ
แก คือ พุดไม่ค่อยซัด

คำว่า “สา” ในภาษาถิ่นใต้ คำนี้ยังมีที่มา
จากคำว่า “เตียงสา” แล้วกร่อนเสียงเหลือเพียง
คำว่า “สา” คำเดียว “สา” หรือ “เตียงสา” เป็น
คำวิเศษณ์ มีความหมายว่า รู้ผิดรู้ชอบตามปรกติ
สามัญ (มักใช้ในความปฏิเสธ)

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) ตัวอย่าไปถือหมันเหลย หมัน
ยังเด็ก ยังไม่ไร้สา

(ทก.) คุณอย่าไปถือเขาเลย เขายังเด็ก
ยังไม่รู้เตียงสา

2. (ทต.) แล้วตัวละ ใหญ่แล้วยังไม่ไร้สา
เหมือนกัน

(ทก.) แล้วคุณละ โตแล้วยังไม่รู้เตียง
สาเหมือนกัน

ในภาษาถิ่นใต้ ยังใช้คำว่า “สา” เป็นคำกริยา ให้
ความหมายว่า รู้ลึก ก็ได้

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) ผมสาทุกทีที่เห็นหน้าตัว

(ทก.) ผมรู้ลึกกลัวทุกครั้งทีเห็นหน้า
ของคุณ

2. (ทต.) แค่อึ้งเที่ยงแล้ว ผมสาวว่าอึ้ง
อยากข้าวเต่าแล้วนิ

(ทก.) เกือบจะเที่ยงแล้ว ผมรู้สึกหวาด
หิวข้าวอีกแล้วนะ

3. (ทต.) พ่อแม่สอนเท่าสอน โลกกำไม่
สาส์กทีหนึ่ง

(ทก.) พ่อแม่สอนแล้วสอนอีก ลูกก็
ไม่รู้รู้สึกสักครั้งเดียว

คำว่า “สา” ใช้รวมกับคำว่า “ใจ” กลายเป็น
คำว่า “สาใจ” เป็นคำกริยาใช้ในความหมายว่า
ระแวงแคลงใจหรือชักจะสงสัย

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) พอใครแหล่งไหน เขาก้าสาใจ
ทุกที

(ทก.) พอใครพูดอะไร เขาก็ระแวง
ทุกครั้ง

2. (ทต.) เมียสาใจทุกทีเท่ฟัวหลบบ้านดึก

(ทก.) ภรรยากลางแคลงใจทุกครั้งที
สามีกลับบ้านดึก

แต่คำว่า “สา” เมื่อนำไปใช้คู่กับคำว่า “วาน”
กลายเป็นคำว่า “สาวาน” ถ้าแปลตามตัว คำว่า “สา”
ในภาษาถิ่นใต้ แปลว่า รู้สึก ส่วนคำว่า “วาน” แปล
ว่า กั้น ตะโปกหรือทวาร เมื่อรวมกันกลายเป็นคำว่า
“สาวาน” กลับแปลไม่ตรงตามตัว ไม่ได้แปลว่า กั้น
รู้สึก หรือรู้สึกกัน แต่กลับใช้เป็นคำกริยา ใช้ในความ
ปฏิเสธแปลว่า ไม่ยี่หระ ไม่สะทกสะท้าน ไม่โยดีหรือ
ไม่รู้รู้สึกอะไร

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) หมั่นไม่แหล่งกับผม ผมก้าสา
วานผม

(ทก.) เขาไม่พูดกับผม ผมก็ไม่
สะทกสะท้าน

2. (ทต.) น้องไม่เอากับพี่ พี่ก้าสาวาน
เพราะน้องก้าต้องเอากับคนเอนอยู่เท่

(ทก.) น้องไม่เอากับพี่ พี่ก็ไม่ยี่หระ
เพราะน้องก็ต้องเอากับคนอื่นอยู่ดี

คำว่า “สา” ถ้าใช้คำเดียว ชาวปักยี่ได้จะ
แปลว่า รู้สึก แต่คำว่า “สา” ถ้าใช้ไม่ยี่หระเป็นคำว่า
“สา ๆ” ก็ต้องออกเสียงซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า “สา สา”
ชาวปักยี่ได้จะใช้คำว่า “สา สา” เป็นคำวิเศษณ์ ใช้
ในความหมายว่าเกรงไปว่า หรือหวั่นไปว่า

ดังในประโยคที่ว่า

1. (ทต.) เสียงฟ้าร้องพันนี้ ผมสาวว่าฝน
อืดกแล้ว

(ทก.) เสียงฟ้าร้องแบบนี้ ผมเกรงไป
ว่าฝนจะตกแล้ว

2. (ทต.) เราเดินมานานแล้วยังหลบบ้าน
ไม่โดก ผมสาวว่าเราน่าอึ้งหลงทางแล้ว

(ทก.) เราเดินมานานแล้วยังกลับบ้าน
ไม่ถูก ผมหวั่นไปว่าเราน่าจะหลงทางแล้ว

วันนี้เราแหล่ง (พูด) กั้นมามากพอแล้ว ผม
สาวว่า (เกรงไปว่า) ท่านอึ้งเบือ (จะเบือ) ผมขอ
ลาไปก่อนเพราะผมสาเนือย (รู้สึกหิว) ขึ้นมาเล่า
(อึ้ง) แล้ว ลาก่อนจนกว่าจะพบกันใหม่ นะครับ

